

Människokunskap och långa tidsaxlar

Eva Österberg

Historiens nytta?

Inte varje dag, men ändå några gånger i mitt liv har jag känt att min insats som historiker verkligen varit till nytta. Inte direkt, men indirekt. Inga nya lagar, arbetstillfällen eller regeringar har kommit till därför att jag förmedlat mina insikter. Inga liv har jag räddat. Men mina kunskaper tycks då och då ha påverkat andras föreställningar om det samhälle vi lever i. Nu har fått både profil och proportioner tack vare komparationer med det förgångna. Eller också har en dialog med forna människors idéer, normer och värden väckt nya etiska och existentiella tankar. Spåren efter de människor som inte är döda, utan har levt.

För ett antal år sedan föreläste jag ofta om *våld* i historien. Det var på konferenser där forskare i kriminologi, historia, juridik eller rättspsykologi blandades med personer från brottsoffer- och kvinnojourer, lärare, socialarbetare, poliser eller politiker. Mina föredrag om våldsbrott i historien tilldrog sig ett förbluffande stort intresse. Vad jag kunde framhålla var bland annat att frekvensen av dråp och mord inför rätta var kolossalt mycket större under 1500-talet än nuförtiden i ett land som Sverige. Om antalet dråp och mord i Stockholm under ett år på 1570-talet uppgick till 55 per 100 000 invånare, är motsvarande siffra i samma stad år 2010 knappt 2.¹ Den oro vi känner när massmedia rapporterar om dödligt våld motsvaras alltså inte av katastrofalt stigande kurvor, reellt sett. Det är snarare arten av våld (maffialiknande mord, dråp i yngre åldersgrupper eller dödlig misshandel av kvinnor) som föranleder bekymmer. Själva de kvantitativa måtten på allvarliga våldsbrott i dag i Sverige är annars låga om vi tittar på en lång tidsaxel.

Naturligtvis minskar inte detta den förtvivlan vi känner över de människor som dödas också i vårt samhälle. Varje liv är unikt. Sorgen räknar inte offer, den är samma smärta varje gång.

Ytterligare en iakttagelse aktualiseras av de brottsundersökningar som historikerna gjort. Ända fram till 1921 kunde det svenska rättsväsendet utdöma dödsstraff för dråp och mord. Men antalet sådana brott var mycket högre under äldre tid då denna påföljd användes, än på 1900-talet sedan dödsstraffet hade avskaffats. Att hotet om avrättning skulle avskräcka någon

från att döda i hastigt mod eller med vinning i sikte, har varit ett populärt argument då personer i olika länder krävt att dödsstraffet skall finnas kvar – eller rentav återinföras. Historisk forskning ger inget underlag för en sådan plädering. Det går inte att konstatera att dödsstraffets existens haft någon som helst avskräckande effekt på potentiella mördare eller dråpare. Också detta var en nyttig kunskap att förmedla inför en blandad publik.

I föreläsningssalar där våldsbrott diskuterats har jag med andra ord känt mig riktigt nyttig som historiker. Det har också funnits andra liknande tillfällen. Under senare år har jag riktat in mig på *vänskap*, *tystnad* och *etiska resonemang* från antiken till nutid. De utgör av allt att döma allmänmänskliga fenomen men deras innebörd, funktion och kulturella uttryck varierar över tid. Vänskap handlade hos antikens filosofer inte om psykologi eller känslor. Idéerna om vänskap var i stället en fråga om etik och politik. De formade ingen enkel trivsella. Tvärtom innebar de en krävande uppmaning till vännerna att hjälpa varandra att utveckla sina karaktärer och uppnå vishet, besinning och rättrådighet, för det gemensamma godas skull. Vänskap ingick kort sagt i de dygde-etiska resonemang som fått förnyad aktualitet i den moralfilosofiska forskningen i dag.² Vänskapliga relationer kittade även ihop viktiga allianser i det offentliga livet under äldre tid.

Detta fick mig dels att diskutera vänkskapsfilosofin som politisk utopi, i en reviderad version för att passa en modern demokrati. Det är något som även Jacques Derrida argumenterat för. Dels föranledde mina resultat mig att varna för de tendenser till oreflekterat nätverkssamhälle som vi kan finna i dag. Historien pekar på farorna med personliga kontakter som lämnar den privata vänskapens sfär och riskerar att närma sig jäv och vänskapskorruption. Det finns all anledning att varna meritokratiska regelverk och en byråkratisk etik förknippad med moderniseringen i Europa. 1600-talets adelsmän fick dörrarna öppnade för sig när de kom resande med sina stamböcker fyllda av släktträd och vackra autografer. Men exemplet avskräcker. Den fråga som alltid bör ställas i ett demokratiskt samhälle är vilka personer som gynnas av nätverken och vilka som ställs hopplöst utanför. Mina föreläsningar om vänskap har inte sällan lett till att en grupp åhörare efteråt samlats kring mig för att uttrycka sin rädsla just för den typen av nätverk där somliga utan vidare erbjuds arbete, medan uppenbart mer meriterade individer får avslag.

Boken om tystnad har i sin tur väckt tankar om individers rätt att tiga – men också att tala. Den har även aktualiserat olika tolkningar av varför det blivit tyst om trauman i politiken eller historieskrivningen. Inte minst har den pekat på riskerna med tystnadskulturer i hierarkiska miljöer, antingen dessa utgjorts av furstliga hov på medeltiden, fångelser under 1800-talet eller stora internationella företag i dag.³

Historikernas kunskapsprojekt?

Vad säger då dessa exempel om historikernas samhällsroll? En del. Min praktik som forskare synes ha haft relevans utanför universiteten och en indirekt verkan på fler människor än de som ingår i den närmaste arbetsgemenskapen. Andra historiker kan säkerligen ge ytterligare och helt skiljaktiga exempel. Om vi bara ser till de *teman* som vi väljer att behandla, finns det nämligen knappast någon gemensam kollektiv praktik för alla historiker i vårt land. Ännu mycket mindre om vi blickar ut internationellt. Visserligen väljer de flesta europeiska historiker att ha en nationell ram kring sina analyser, men tematiseringen inom den ramen skiftar starkt. Ämnena kan spreta betydligt i de strömningar som kommit och gått under de senaste decennierna – eller kommit och stannat. Det må gälla socialhistoria, kulturhistoria, cultural studies, genushistoria, historiebruk och historiekultur eller samtidshistoria.⁴

För min del tycker jag att detta bara är bra. Variationen i ämnesvalen utesluter ändå inte att olika generationer av historiker kan känna igen sig. Det går trots allt att finna vissa gemensamma nämnare i vår verksamhet. En ligger i intresset för *människor som sociala varelser*, deras liv och samhällen, tankar och handlingar, värderingar och vändor. En annan är historikernas fokus på *tid*. Det kan yttra sig på diverse vis. Vi ställer frågor om förändring, vi karaktäriserar epoker, letar efter långa utvecklingslinjer eller identifierar tvärtom brott i utvecklingen, diskontinuiteter. De flesta historiker markerar därutöver att vi står för en *kritisk* vetenskap. Men innebörden i denna positionering har ändrats över tid.

När historieämnet genomgick det vi brukar kalla en professionaliseringsprocess i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, var det den *kritiska metoden* som kom att markera en kollektiv identitet. Det var signifikativt att Lauritz Weibull, då han år 1911 gav ut sitt banbrytande arbete om Nordens tidigmedeltid, kallade boken för just *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring 1000*. Det var en signal för vad han ville stå för: en *professionell* historisk vetenskap utan slappa antaganden och spekulationer, forskning *utan en nationalistisk tendens* och i stället genomsyrad av en *kritisk metodologi*. En historiker skulle syssla med "sanna" fakta, vara så objektiv och värderingsfri som möjligt – varken ha familj, fosterland eller parti i sin aktivitet som forskare – och enbart bygga på säkra fakta när hon/han rekonstruerade de historiska förloppen.⁵

Än i våra dagar förenas nog historiker i en viss gemensam identitet genom sin grundläggande metod. Det vill säga förmågan att använda material både som berättande källor och kvarlevor samt tillämpa bestämda kriterier för att avgöra vittnets/texters trovärdighet. Har vittnet varit tillräckligt nära förloppet i tid och rum för att veta någonting, har han tendens, är han

beroende av andra i sitt vittnesmål, är det han säger logiskt rimligt eller ens möjligt? Vi ställer likaså kritiska frågor om vi använder material som kvarlevor. Från vilket sammanhang härstammar denna räkenskap eller tidningsartikel, detta rättsprotokoll eller brev? Vilken genre tillhör handlingen eller texten, hur tillkom den, vad står i denna typ av material, vad kan vi förvänta oss är uteslutet? Är det som faktiskt står där viktigt och vad säger det för vår frågeställning?⁶

Kanske pratar vi historiker inte lika mycket om detta nu som man gjorde i början av 1900-talet. Men alla övas i källkritik ända från de första terminernas undervisning i ämnet vid universiteten.

Särskilt under 1900-talets andra hälft och i början av 2000-talet har nya vetenskapliga strömningar medfört inte bara fler områden att forska på och inlånade metoder att forska med. De har också motiverat nya *kunskapsteoretiska* positioner. Redan den socialhistoriska forskningen kom på 1960- och 70-talen att rucka på idén att historikerna skulle kunna bygga enbart på ”säkra fakta”; det behövdes teorier eller i varje fall teoretiska begrepp. I form av kulturhistoria, genushistoria eller postkolonial historieskrivning kom senare både den lingvistiska svängningen och postmodernismen att innebära en utmaning mot uppfattningen om den objektiva, värderingsfria forskaren.

Inte minst genom fransk språk teori har den lingvistiska svängningen, som Georg Iggers formulerat det, medfört viktiga positioner. Varje historiskt yttrande är en konstruktion med språkets hjälp och varje människa rymmer ambivalenser och motsättningar. Varje text kan därmed tolkas på mer än ett sätt eftersom den inte har otvetydiga avsikter. Detta leder ju till en större osäkerhet och ödmjukhet inför vad som är den ”rätta” eller den ”enda” tolkningen. Den postmoderna utmaningen sammanfaller inom humaniora till stor del med den lingvistiska svängningen. I båda fallen betonar man att all kunskap är *situerad*, det vill säga avhängig av sin tid och sin kultur, av forskaren och hennes miljö, av språket. Vid datorn sitter sist och slutligen en människa som har personliga värderingar och samtidigt är sin egen tids barn. Detta är svårt att komma ifrån, även om hon anstränger sig aldrig så mycket att se sakligt och kritiskt på sitt historiska material, söka kunskap systematiskt, använda andra forskare rättvisande och redovisa sin process så att andra forskare har möjlighet att kontrollera och kritisera hennes arbete.⁷

Att vara en kritisk historiker i början av 1900-talet innebar alltså framför allt att söka sanna fakta och enbart bygga på dem i sina tolkningar, att försöka vara objektiv och frigöra sig från värderingar. Kritiken riktade sig inte minst mot källorna och mot andra forskare ifall dessa levererat tolkningar på lösa grunder. I början av 2000-talet är en kritisk historiker fortfarande skeptisk visavi sitt material och underkastar andra forskare ordentlig granskning. Men hon accepterar i regel att tolkningar av komplexa historiska förlopp

och gestalter innefattar försiktiga sannolikhetsresonemang. Och hon vidgår att även forskares kunskap är "situerad" i bemärkelsen ofullständig och beroende av språklig förmedling som sällan är helt entydig. Däremot är det få verksamma historiker som förnekar att det också finns en verklighet utanför språket. Lika få anser att den ohämmade relativismen breder ut sig i historikernas hantverk, bara därför att man accepterar tanken om situerad kunskap. Historia är en analyserande, resonerande och tolkande vetenskap men dessutom en kritisk och pragmatisk aktivitet genom att den utgår från kontrollerbar empiri.

Inriktningen på *tid, människa, samhälle* och *kultur* i vid mening förenar följaktligen alltjämt de flesta yrkeshistoriker, liksom den *källkritiska metoden*. Men därutöver har som framgått mycket hänt sedan början av 1900-talet. Något utarbetat *kollektivt kunskapsprojekt* finns enligt min mening inte, om man ser till tematiker och teoretiska överväganden. Jag saknar det inte heller. För min del framstår pluralism i forskningen inte som ett vagt honnörsbegrepp, utan som en realistisk kreativ vision grundad på historio-grafisk erfarenhet.

Nyttan igen

Med mina exempel i början av artikeln ville jag visa att en historiker faktiskt i viss mån har kunnat påverka människor utanför facket med sina iakttagelser från helt andra perioder. Betyder det att vi verkligen *kan* lära oss någonting av historien? *Hur* skall vi då lära oss av historien? Låt mig åter vara ganska personlig.

För en forskare som är förtrogen med "förmodern" tid är frågorna lika svåra som för alla andra men knappast överraskande. Antikens, medeltidens och den tidigmoderna periodens historieskrivning hade ju ofta ett didaktiskt syfte. Genom att läsa om berömda män, deras bedrifter och misstag, skulle läsaren lära sig moral och vad som var gott för ett samhälle, liksom kärlek till fosterlandet och till gud(arna).

Men vad är egentligen förutsättningen för att vi skall kunna lära oss någonting av det förflutna och de människor som levde då? De var ju så annorlunda, jämfört med oss. De talade annorlunda, hade andra vanor, andra politiska regimer, annan kvinnosyn och så vidare. Är det inte lika bra att erkänna att problemet är oöverstigligt? Folk förr i tiden ter sig för oss så främmande och rentav exotiska, att vi över huvud taget inte kan förstå dem och deras värld.

En annan invändning mot ambitionen att trots allt lära av det förgångna, är att det inte skulle finnas någon kontinuitet i historien. Det finns bara ständiga brott. Därför kan vi inte begripa och än mindre identifiera oss med

vare sig kvinnor eller män, hetero- eller homosexuella, gamla eller unga i historien. Vi har ändå inte några som helst likheter med dem.

Med sådana resonemang tangerar man slutsatsen att den hermeneutiska förståelsen av historien egentligen är omöjlig. Om jag förstått Sara Edenheim rätt, är det vad hon gör i sin tänkvärda plädering ”mot den historiska manin” i boken *Anakronismen*; vi uppnår aldrig den önskade sammansmältningen av två horisonter utan finner en ”oförsonlig friktion vilken kan leda till en explosion som frilägger det reella gapet mellan då och nu”.⁸ Åtskilliga filosofer har varit inne på samma tanke. Nietzsche hävdade att man ibland måste vara a-historisk, låta bli att tänka historiskt, för att gå in i framtiden med kraft och kreativitet.⁹ Foucault förutsatte ett stort brott i allt tänkande i och med det moderna. Sartre erfor efter andra världskriget att människorna måste frigöra sig från det förflutnas trauman, se framåt och forma livsprojekt genom individuella val.

Den förmoderna historieskrivningen bygger däremot just på att någonting kan kännas igen över århundradena. Människan är sig lik i grunden. I så fall bör ju denna människa också kunna lära sig av andra människors erfarenheter. Det är svårt att dela denna hållning fullt ut. Människan har säkerligen förändrat sig på många vis. Ändå menar jag att det finns sådant som är *allmänmänskligt* och *igenkännbart*, nämligen i människors existentiella villkor. Den kognitionshistoriska forskningen driver samma tanke; det finns handlingsbenägenheter och redskap för att hantera tillvaron som är sig lika över väldigt lång tid, även om de inte är fullständigt orörliga. Vi föds och måste ha mat. Vi har behov av värme, omtanke, sexualitet och andra människor. Vi åldras, blir sjuka och dör. För att nu bara nämna några av de mest fundamentala mänskliga betingelserna. I sin tur ger dessa grundläggande villkor upphov till tankar och meningsutbyten kring vad man skulle kunna kalla ”slitstarka dilemman”. Vid närmare eftertanke är det därför inte så självklart att människan skulle vara en totalt annan varelse förr, än hon är nu. Bland det som återkommer sekel efter sekel är också människors önskan att ordna sin tillvaro, att skapa sammanhang och att berätta. Redan i detta ligger ett rudimentärt historiskt tänkande.¹⁰

Min ståndpunkt är därför att det finns något i den existentiella situationen som människor delar. Detta skapar vissa allmänmänskliga villkor, som sedan kan ta sig varierande uttryck. Människan är i den bemärkelsen ”igenkännbar” i historien. Det ger oss en chans att lära av historien, oavsett hur denna växlar mellan tradition och revolution, brott och kontinuitet. Enskilda kan naturligtvis förneka det historiska tänkandet. Men det är svårt att föreställa sig att en hel kultur skulle kunna leva i ett slags kollektiv amnesi, isolerad från alla minnen, totalt ur stånd att lära sig av de erfarenheter som tidigare generationer och civilisationer gjort.

Så försöker jag kryssa mellan Skylla och Karybdis, mellan det som den amerikanske kulturhistorikern William Ian Miller benämnt ”det fetischiserade annorlunda” som riskerar att göra historikern nedlåtande och ointresserad visavi det förgångna och, å andra sidan, den ”narcissism som bara finner spegelbilder av oss själva var helst vi tittar”.¹¹ Det är inte lätt att segla.

De flesta människor lär sig ständigt ett och annat av sitt eget förflutna, genom att till exempel bearbeta misstag, ha sessioner hos psykoanalytikern eller lyssna på berättelser av äldre släktingar. Varför skulle vi då inte lära oss någonting av livspraktiker och tänkande i historisk tid? Det gäller bara att historikern som förmedlare är medveten om de svårigheter som forskningsprocessen innebär – och inte sticker under stol med den insikten. Yrkeshistorikerns samhällsroll bör enligt min uppfattning inte främst vara att leverera lockande snabbretter ur historiens skafferier. Den bör, som jag hävdar tidigare, snarare vara att ”krångla till men på ett begripligt vis”. Vi måste bära med oss vår kritiska kapacitet och en kunskapsteoretiskt motiverad respekt inför verklighetens komplexitet, även när vi vänder oss till en bredare publik.

Personligen har jag funnit en historikers kompetens nyttig i samhället framför allt på tre sätt: genom våra rannsokande frågor till utsagor, texter och kvarlevor (*kritik*), genom vår kunskap om helt andra samhällen och människor än de som är kända just nu omkring oss (*distans till nuet och här-et*), och genom att vi kan vidga människors *etiska och existentiella reflexion* eftersom vi studerar hur man under andra perioder förhållit sig till problem som vi känner igen som allmänmänniska.

I dagens närmast överskådliga utbud av ”nyheter” genom de nya medierna, i strömmen av hatkampanjer och skvallerspridning via nätet tycks det mig som om vi mer än någonsin behöver ställa de *källkritiska kärnfrågorna* till den information som når oss. *Hur vet vi det? Var du själv med? Vem har berättat det för dig och vad vet egentligen han i sin tur? Vem har eventuellt ett intresse av att återge det som hänt på ett tendentiöst sätt? Vad säger det här urvalet av nyheter om vår egen tid, vem styr urvalet? Och så vidare.* Samtidigt bör vi vara ärliga med hur svårt det är att konstruera en övertygande bild av samhälleliga händelser och processer. Inte ens en hel rad av säkra uppgifter räcker i regel för detta. Det krävs dessutom stor beläsenhet, fantasi, systematik i sökandet, logik, teoretiska begrepp, sannolikhetsresonemang – och ödmjukhet. Forskarens samhällsroll är *frågarens, sökarens* och *tviolarens*, snarare än agitatorns och underhållarens.

Icke desto mindre kan historikern bidra med mer kunskap än enbart den kritiska metoden. Historien förser oss med ett rikt bibliotek av erfarenheter. Trogen min plädering för vikten av att våra studier sträcker ut sig i tid, vill jag nämna några exempel:

- Vi kan lära oss mycket om historiska processers *takt, hastighet och långsambhet* om vi har ett längre historiskt perspektiv. En del sker snabbt och utvecklas i rasande fart, annat är förbluffande trögrörligt. Heterotemporaliteten, *ojämlikheten i tid*, är kanske ett av de största problemen i historien, särskilt när den kombineras med maktrelationer. Svälten och överflödet existerar samtidigt fastän på olika ställen. Kvinno- och rasförtryck lever granne med jämställdhetsmodeller och anti-rasism.
- Vi kan lära oss att *inte ta en obruten "utveckling" – eller ett obrutet "framsteg" – för givna i historien.*
- En annan insikt är att mycket trots allt *upprepas* i historien, trots att det funnits krafter som försökt motverka detta. Våldet i krig fortsätter till exempel under århundrade efter århundrade att drabba också civilbefolkningen, fastän det ända sedan medeltiden funnits väl utvecklade idéer om det rättfärdiga kriget. Denna doktrin ställde upp regler för hur man skulle inleda ett krig och hur kriget sedan skulle bedrivas för att vara rättfärdigt. Som Christopher Collstedt framhållit, förfinades definitionerna av de grupper som borde skonas efterhand under tidigmodern tid.¹² Ändå kan vi varje dag slå upp tidningarna och se hur inte bara män utan också barn och kvinnor, sjuka och gamla ideligen utsätts för övergrepp i krigsdrabbade zoner. Denna pessimistiska historiska lärdom – att krig alltid korrumpierar etiska normer och medför övergrepp på civilbefolkning – borde lägga sordin på krigsivrarna, kan man tycka. Den skulle kunna initiera en renässans för Gandhis och andra radikalpacifisters idéer. Men så ser det knappast ut i den politiska och massmediala debatten nuförtiden. Varför, undrar historikern.
- Vi kan bli bättre på att *kritisera vår egen tid, liksom på att se dess förtjänster, genom jämförelser med historiska samhällen.* Hur skall vi annars få perspektiv på vår egen tid och oss själva? I princip kan det ske på tre sätt: genom att söka bredare i den rumsliga dimensionen och komparera med andra kulturer i dag. Vi får då en fruktbar belysning från sidan, kan man säga. Eller också länkar vi vårt nu till visioner inför framtiden, försöker betrakta nuet från framtidens hypotetiska utkikspunkt. Slutligen kan vi begrunda vår egen bubbla med hjälp av ett otal jämförelsepunkter och jämförelseperioder i historien, en belysning bakifrån. Historikernas fördel är vanan att arbeta med komparationer på tidsaxeln. Samtidigt är det angeläget att vi lägger till den rumsliga bredden och skriver även om andra länder än vårt eget.
- Förhoppningsvis kan vi lära oss något om de spänningar och utmaningar som människan ställts inför, det som förefaller *allmänmänskligt* och är igenkännbart över tid. Själv har jag blivit alltmer fascinerad av att söka kunskap om människornas reflexioner kring sin existentiella situation i

historien och de värden, synsätt och ordningar som de kollektivt ansett sig behöva. Många forskare har understrukt att människan är en flockvarelse.¹³ Hon har kropp och kön, behov av föda, värme, kärlek och kommunikation med andra för att överleva. Barn och gamla måste få hjälp. Dessa existentiella betingelser föder idéer om relationerna mellan grupp (familj, släkt, vänskap, klass, yrkesgrupp, nätverk) och individ, rätt och fel, ont och gott, frihet och ansvar, manligt och kvinnligt, döden och det som kommer därefter, om tid och rum, arbete och vila, tal och tiggande, hierarkier och horisontell samverkan. Det är fundamentala aspekter av dilemmat att vara människa. Om vi följer Aron Gurevitjs terminologi, kallas de *kulturella grundkategorier*.¹⁴

Kring detta och mycket annat kan vi samtala i vår nutid, liksom vi i vårt yrke försöker göra det med människor i det förflutna. Från folk förr får vi visserligen inga svar och snabba repliker. Det är vi själva som strävar efter att upptäcka ramarna för vad som kunde tänkas då och urskilja spännvidden i det som faktiskt fördes fram. På det viset är samtalet med historien ensidigt. Ja, egentligen inget samtal alls. Men metaforens berättigande ligger just i forskarens ambition att respektera mångfalden i det förflutna och i *viljan* att finna någonting av intresse i det som dåtidens personer ansåg och gjorde.

Huvudsaken är att vi inte berövar oss möjligheten att vidga våra synfält genom kontakten med sådana "andra" som är mer "andra" än vår närmaste omgivning. I bästa fall väcks därmed nya frågor, vilka också blir mer "andra" än dem vi ställer utifrån vårt eget begränsade tidrum. Gregorius den store formulerade redan på 500-talet e Kr den intressanta tanken att vi måste försöka betrakta oss själva som om vi vore en annan människa och dagligen pröva oss. Annars är vi inte "närvarande" för oss själva.¹⁵

Paradoxalt nog kan historien hjälpa oss att bli "närvarande".

Humanology and long time axes

Referring to historiographical tendencies and philosophical discourses on the use of history, the article presents a personal argument for the usefulness of the historian's craft today. Drawing on the research on violence, friendship, and silences in history, it would seem we need penetrating methods when examining the information – and disinformation – spread widely by the mass media and the Internet. Source-critical methodology is still valid in that context. It is equally vital to use comparisons over time to interpret and evaluate trends in the modern world – regardless of whether the results are debated in critical or appreciative terms. We need to analyse premodern times to be able to refine the questions we raise in the face of modernity

and postmodernity. Further, it may be possible to deepen our knowledge of the existential and ethical conditions of mankind, if historians prove capable of handling a hermeneutic dialogue with the past in a subtle and creative way. Such conditions seem to a certain extent to be universal. For example, we need food and care to survive, we grow old and ultimately die, and we are normally social beings who try to collaborate or compete with others, and as such we try to establish groups or societies with certain common norms. Thus, although the cultural expressions of human dilemmas, emotions, values, and thoughts vary, there are things we can recognize and possibly understand about human beings in earlier periods. One of the advantages of a long-term historical perspective is the possibility of discovering changes and continuities, similarities and contrasts. Why not profit from such insights into the human condition throughout history, far beyond the limited 'here' and 'now' where we are situated?

Keywords: historiography, critical use of history, temporal comparisons, humanology

Noter

- 1 Se t ex Eva Österberg & Dag Lindström, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, Uppsala 1988; *People Meet the Law*, Eva Österberg & Sölvi Bauge Sogner (red.), Oslo 2000, s. 67ff; Hanns von Hofer, *Brott och straff i Sverige*, Stockholm 2011, s. 27.
- 2 Se t ex Alasdair MacIntyre, *After Virtue. A Study in Moral Theory*, London 1992 samt inledningen och flera av artiklarna i Eva Österberg, Marie Lindstedt Cronberg & Catharina Stenqvist (red.), *Dygdernas renässans*, Stockholm 2012.
- 3 Se Eva Österberg, *Vänskap – en lång historia*, Stockholm 2007, s. 49–78 och 279–295; Eva Österberg, "Vännerna och jaget. Att bli människa tillsammans med andra", i *Förmoderna livshållningar*, Marie Lindstedt Cronberg & Catharina Stenqvist (red.), Lund 2008, s. 50–72; Jacques Derrida, *Politics of Friendship*, London 1997; Österberg, Lindstedt Cronberg & Stenqvist (red.) 2012; Eva Österberg, *Tystnader och tider. Samtal med historien*, Stockholm 2011, s. 145–222, 256–280; Eva Österberg, "Glömskans skada och glömskans nytta – ett historiskt och existentiellt dilemma", i *Glömskan – värd att minnas*, Bo Lindberg (red.), Göteborg 2012, s. 69–79.
- 4 För en diskussion och presentation av historieskrivningen i vårt land under perioden ca 1985–2010 se Eva Österberg, "Kultur, genus och samtiden. Svensk historieforskning från senare delen av 1980-talet till 2010", i *Historieskrivningen i Sverige*, Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), Lund 2012, s. 173–211.
- 5 Se Rolf Torstendahl & Birgitta Odén, "Den weibullska riktningen", i Artéus & Åmark (red.) 2012, s. 107–134.
- 6 För en intressant diskussion om källkritik se Maria Ågren, "Synlighet, vikt, trovärdighet – och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning", *Historisk tidskrift* 2005:2.

- 7 Georg Iggers, *Historiography in the Twentieth Century*, Hanover 1997, s. 132. Även Österberg, i Artéus & Åmark (red.) 2012, s. 180ff.
- 8 Se Sara Edenheim, *Anakronismen: Mot den historiska manin*, Glänta Produktion 2011. Citatet hämtat från s. 81.
- 9 Friedrich Nietzsche, *Om historiens nytta och skada*. Översättning och inledning av Alf W. Johansson, Stockholm 1998. Om Nietzsche m fl och behovet att vara o-historisk och att glömma, se även Eva Österberg, "Kvinnor och barn som offer", i Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg, *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*, Lund 2002, s. 302–305. Också i Österberg 2011, s. 212–218.
- 10 Till dessa resonemang har jag fått inspiration bland annat hos religionsfilosofen Catharina Stenqvist i hennes funderingar kring existentiell filosofi och människans villkor, i David Dunérs diskussion av kognitionshistoriska infallsvinklar, och Peter Aronssons historieteoretiska och historiografiska resonemang om "slitstarka dilemman"; termen slitstarka dilemman har tidigare också använts av Martin Kylhammar. Se Catharina Stenqvist, "En intensiv livshållning", i *Tillvarons utmaningar. Religionsfilosofiska studier i erfarenhet, tro och mening*, Thord Svensson, Ervik Cejan & Catharina Stenqvist (red.), Skellefteå 2012, s. 115ff; David Dunér, "Kognitiv historia – en introduktion", *Historisk tidskrift* 2010:4, s. 569ff; Peter Aronsson, *Historia*, Malmö 2011, s. 34–70 och 107–114.
- 11 Se William Ian Miller, "Conscience, interest, side-switching and Laxdæla saga", i *The Creation of Medieval Northern Europe. Essays in Honour of Sverre Bagge*, Leidulf Melve & Sigbjörn Sönnnesyn (red.), Oslo 2012, s. 373.
- 12 Christopher Collstedt, *Väldets väsen. Synen på militärens våld mot civilbefolkning i 1600-talets Sverige*, Lund 2012, s. 83–110.
- 13 Se t ex diskussionen av ett stort forskningsläge hos Lennart Lundquist, *Flocken i massambället. Den politiska ordningens villkor och uttryck*, Lund 2011, s. 52–134 och 173–213.
- 14 Aron Gurevich, *Categories of Medieval Culture*, London 1985. Gurevich talar också om medeltidens världsbild. De kategorier han framför allt analyserar för medeltidens del är tid och rum, mikrokosmos och makrokosmos, Gud och Lagen, välstånd och arbete.
- 15 Se om detta också Eva Österberg, "Den omoderna människan – ständigt i våra tankar", i *Omodernt. Människor och tankar i förmodern tid*, Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.), Lund 2009, s. 19–46 och i den artikeln anförd litteratur.